

УДК 947.04 (Укр.)

© Андрій РУККАС

ВІН СТОЯВ НА ЧОЛІ ВІЙСЬКОВОЇ РОЗВІДКИ УНР У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД: ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ СОТНИКА ВАСИЛЯ НЕДАЙКАШІ

Досліджуються основні віхи життя, військової та політичної діяльності сотника Василя Недайкаші – активного учасника визвольної боротьби, повстанця, партизана, розвідника.

Ключові слова: Дієва армія УНР, військова еміграція, сотник, Відділ II Головного штабу Армії УНР, реферат «Наступ».

Василь Денисович Недайкаша.
Фото 1924 р. (ЦДАВО України)

У міжвоєнний період Польща надавала широкої підтримки військовій еміграції УНР, керівники якої сподівалися в разі вибуху збройного конфлікту з Радянським Союзом швидко відтворити боєздатну українську армію. У рамках цієї допомоги у Варшаві на початку 1927 р. був створений Штаб міністра військових справ УНР. В умовах конспірації він мав проводити всю необхідну підготовчу роботу, в тому числі вести активну розвідку на території радянської України. За цю ділянку відповідав сотник Василь Недайкаша. В українській історіографії, як вітчизняній так і зарубіжній, годі шукати вичерпної інформації про долю та діяльність цієї цікавої й непересічної людини – козака з діда-прадіда, активного учасника визвольної боротьби, повстанця, партизана, розвідника. Короткі довідки про В. Недайкашу трапляються лише в роботах В. Сідака і Т. Вронської та в біографічному словникові офіцерського корпусу Армії УНР Я. Тинченка [5; 6]. Таким чином, зважаючи на те, що широкому українському загалу нині мало що відомо про життя і діяльність В. Недайкаші, ми спробуємо у своїй статті відтворити максимально цілісний історичний образ цієї людини, висвітлити основні віхи складної й драматичної біографії, зосередивши при цьому головну увагу на його розвідувальній діяльності в міжвоєнний період. Джерельну базу цієї

роботи становлять неопубліковані документи з Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (м. Київ, далі – ЦДАВОУ) та Центрального військового архіву Республіки Польща (м. Варшава, далі – САУ).

Отже, Василь Денисович Недайкаша народився 20 березня 1896 р. у с. Глодоси Єлисаветградського повіту Херсонської губернії (нині Новоукраїнський район Кіровоградської області). Цей населений пункт має давню історію, тісно пов'язану з українським козацтвом. Спочатку тут існував запорізький зимівник, на місці якого у 1753 р. заснували село Сухий Ташлик, котре тривалий час було сотенною слободою Новослобідського козацького полку. У 1784 р. поселення дістало сучасну назву. Рід глодоських селян Недайкаш, зважаючи на прізвище, мав глибоке козацьке коріння, тому й не дивно, що Василь Денисович був активним учасником відродження українського козацтва, зі зброєю в руках боровся за свободу України під час визвольних змагань 1917–1921 рр., а після їх поразки займався антирадянською повстансько-партизанською та розвідувальною діяльністю.

Свої дитячі роки В. Недайкаша провів у рідному селі в оселі батька. У семирічному віці вступив до місцевої двокласної початкової школи, яку закінчив у 1905 р. Після цього, за його словами, ще впродовж чотирьох років жив у селі, «займаючись самоосвітою під керівництвом місцевого вчителя. У цей час познайомився з більшістю письменників як українських, так і російських. З цього ж часу почав працювати на користь української справи» [11, 7]. Упродовж 1912–1916 рр. юнак навчався у вчительській семінарії у м. Олександрія. Про цей період життя В. Недайкаша писав, що від самого початку перебування у стінах вчительської семінарії він «брав участь у роботі щодо поширення між народом, а також між учнями середніх шкіл української літератури, зокрема поширення свідомості в українській справі та українських завданнях. Усю цю роботу провадив «Гурток Української Молоді», котрий працював, як на той час, досить енергійно» [11, 7]. Після завершення навчання В. Недайкаша був мобілізований до Російської імператорської армії, згодом направлений до Віленського військового училища, котре на той момент розміщувалось у м. Полтаві. У серпні 1916 р., завершивши прискорений курс підготовки і отримавши перше офіцерське звання прапорщика, відправлений на фронт, у 106-й піхотний Уфимський полк, в якому прослужив до початку листопада наступного року. В умовах політичного хаосу та деградації старої російської армії В. Недайкаша за власним бажанням перевівся до українізованого 31-го армійського корпусу [11, 7]. Однак, пробувши в корпусі лише один місяць, він був демобілізований і повернувся до рідного с. Глодоси, де певний час працював у різних українських організаціях, зокрема, викладав у щойно відкритій 1-й Глодоській українській гімназії. Цей заклад вирізнявся надзвичайно високою патріотичною і національною спрямованістю, про що може свідчити той факт, що більшість викладачів та учнів старших класів вступили в загони Вільного козацтва, а пізніше очолили повстанську боротьбу українських селян проти більшовицької влади.

У серпні 1918 р. В. Недайкаша вступив до Учительського інституту в м. Миколаєві, де навчався до березня наступного року. В. Недайкаша був змушений перервати навчання, оскільки більшовики, які на той час заволоділи містом, почали переслідувати

активних учасників національного руху. За таких умов він знову повернувся до рідного села, де організував повстанський загін [11, 7].

У червні 1919 р. разом зі своїми односельцями В. Недайкаша вступив до загонів Н. Махна, у складі яких на початку вересня 1919 р. перейшов до Дієвої армії УНР, обійнявши посаду командира кулеметної сотні 14-го полку Низових Запорожців 5-ї Селянської дивізії, що була сформована переважно з мешканців його рідного села Глодоси [6, 295].

6 жовтня 1919 р. у с. Вищий Ольчедаїв на Поділлі (нині в Мурованокуріло-вельському районі Вінницької області) отаман Ю. Тютюнник наказав поручику В. Недайкаші, беручи до уваги його попередній позитивний повстанський досвід, організувати в тилу білогвардійських військ на Херсонщині активну партизанську діяльність. У рейд білогвардійськими тилами В. Недайкаша вирушив разом із загonom повстанців отамана А. Гулого-Гуленка. 24 жовтня у с. Писарівка їхні шляхи розійшлися. В. Недайкаша пішов до рідного села Глодоси, однак, прибувши на місце, захворів на тиф. Через важку хворобу він лише через два місяці зміг виконати отриманий наказ. Із місцевих селян він створив повстанський загін чисельністю не менше ніж 500 вояків. 2 січня 1920 р. у с. Фурманівка він розбив білогвардійський 42-й піхотний Якутський полк [7, 28]. Однак невдовзі військово-політична ситуація змінилася. Під напором «червоних» білогвардійці залишають Правобережну Україну й поспішно відступають до чорноморських портів. За нових умов, як свідчить сам В. Недайкаша, «дякуючи повній відсутності інформації щодо відносин з більшовиками (а одержати інформацію від уряду в цей час було неможливо), довелося відділ розпустити» [7, 26]. Лише в лютому 1920 р., коли під час першого Зимового походу до Глодос наблизились частини Дієвої армії УНР, поручик В. Недайкаша нарешті отримав чіткі інструкції щодо своїх подальших дій і ставлення до нових окупантів. Він знову зібрав своїх підлеглих і 2 квітня підняв повстання проти більшовиків. Цей факт у подальшому слугував підставою В. Недайкаші щодо клопотання про своє нагородження орденом Залізного хреста, яким відзначали учасників першого Зимового походу. У поданні на ім'я голови Орденської ради він указував: «Рахую, що бойове своє завдання, одержане від свого начальника, отамана Тютюнника, я виконав. Відрядження не виключає мене з армії. Усю зиму я провів у боротьбі з ворогами УНР у запіллі ворога» [7, 26]. Аби підтвердити свою активну повстанську діяльність у ворожому тилу, В. Недайкаша представив свідчення 6 осіб, на підставі яких його клопотанню дали офіційний хід.

У перших числах червня 1920 р. поручик В. Недайкаша привів своїх вояків на з'єднання з Дієвою армією УНР генерала М. Омеляновича-Павленка, котра на той час тримала фронт проти більшовиків у районі Ямполя на Поділлі. 5 червня Глодоський загін, у складі якого тоді налічувалося 12 старшин та 55 козаків, увійшов до складу Повстанського відділу сотника Г. Нестеренка 1-ї Запорізької стрілецької дивізії (з 8 червня 1920 р. – курінь Низових Запорожців) [8, 19]. Невдовзі провели реорганізацію дивізії, унаслідок чого в її складі було створено дві піші бригади. Разом із Богуно-Кармелюцьким та Гайсинсько-Брацлавським куренями Низові Запорожці увійшли до 2-ї бригади полковника І. Литвиненка.

29 червня 1920 р. поручик В. Недайкаша був призначений командиром куреня Низових Запорожців. У своїх спогадах командир кінного полку Чорних Запорожців дав яскраву характеристику воякам цього підрозділу: «Називали їх Низові, або Недайкашівці – від прізвища їхнього командира Недайкаші. Були то хлопці, як і їхній командир, переважно із Глодос та довколишніх сіл... Курінь був славний у нашій армії – його знали всі! Знали й більшовики... Починали глодосяни як повстанці-партизани. І способи воювати по-партизанському завжди застосовували, де тільки хоч трохи можна було. Хоч кажуть, що один у полі не воїн, та до Низових це прикласти не можна, бо Низові були повним запереченням цього твердження. Билися вони добре і гуртом, і поодинці – кожен із них був бойовою одиницею й сам собі командир» [2, 194–195]. Принагідно зазначимо, що курінь Низових Запорожців складався з трьох піших сотень, кулеметної сотні, кінної півсотні та господарської команди. Станом на 14 вересня 1920 р. в ньому налічувалися 31 старшина і урядовець та 138 підстаршин і козаків [10, 57–59]. Після проведення мобілізації у визволених повітах Подільської губернії чисельність куреня зростає й становила на кінець жовтня: людей – 336 осіб (27 старшин, 4 урядовці, 280 муштрових і 25 немуштрових козаків), коней – 60 (18 верхових, 40 обозних, 2 гарматних) [9, 246]. Характерною особливістю Низових Запорожців, яка вирізняла їх з-поміж інших піших куренів Дієвої армії УНР, була наявність у них на озброєнні двох 37-мм піхотних гармат системи Гочкіса (непередбачених штатним розкладом) [18, 91].

Наприкінці листопада 1920 р. українська армія зазнала поразки від більшовиків і була вимушена відійти до контрольованої поляками Східної Галичини. Разом зі своїм куренем перейшов Збруч і поручик В. Недайкаша. На західному березі річки поляки роззброїли та інтернували українських вояків. Низові Запорожці (як і вся 1-ша стрілецька дивізія) опинилися в таборі для інтернованих у м. Вадовіце поблизу Кракова. Тут В. Недайкаша дістав підвищення в сотники. Як довго він перебував у таборі – нам невідомо. Однак у 1924 р. він уже був на свободі й постійно мешкав на Волині, у с. Кричильськ Рівненського повіту (нині Сарненського району Рівненської області).

У червні 1924 р. В. Недайкаша вирішив вступити на навчання до Української господарської академії (УГА) у м. Подебради (Чехословаччина). Він подав на ім'я ректора Академії клопотання про зарахування його до складу студентів і призначення стипендії з огляду на цілковитий брак «засобів до життя». На початку серпня керівництво навчального закладу прохання не задовольнило. В. Недайкаші було відмовлено через брак освіти (він не зміг документально підтвердити факт закінчення вчительської семінарії) [11, 5–6]. Тоді за нього поклопоталися його колишні колеги – старшини Запорізької дивізії, які на той час були студентами Академії (серед них А. Зінченко, Г. Гришко, О. Сім'янців, В. Мамонтів, Журжа). Вони написали колективного листа до Сенату Академії, у якому, зокрема, йшлося: «Ми, нищепідписані, студенти Академії цим стверджуємо, що подавшого про прийом прохання до УГА Недайкашу Василя знаємо як його сослуживці по дивізії Української Армії, де мались документальні дані про його освіту. Недайкаша Василь скінчив учительську семінарію на Херсонщині. За весь період визвольної боротьби приймав

активну участь як старшина Української Армії. Даючи цю посвідку просимо Хвальний Сенат залічити його в число студентів Академії» [11, 8]. Однак заступництво друзів не допомогло, й рішення залишилося в силі.

Водночас В. Недайкаша активно займається диверсійно-розвідувальною діяльністю на території радянської України, виконуючи завдання еміграційного уряду УНР та польської військової розвідки. Він неодноразово переходив кордон і тривалий час нелегально працював в УСРР. За свідченням М. Левицького, лише в 1927 р. він остаточно повернувся до Польщі [3, 28]. Очевидно, що саме завдяки цій роботі В. Недайкаша здобув великий авторитет серед керівних кіл української еміграції. Так, у планах майбутнього відродження Збройних Сил УНР (у разі війни європейських держав проти СРСР або потужного повстання в радянській Україні) він мав очолити розвідувальний відділ Штабу Дієвої армії [17].

У січні 1927 р. в польській столиці був створений Штаб Міністра військових справ УНР. В умовах суворої конспірації невелика група ретельно відібраних, відданих українській справі фахівців, на чолі спочатку з генералом В. Куцем, а потім П. Шандруком займалася поточною роботою з «керування життям української армії», вояки якої після поразки національних визвольних змагань опинилися в еміграції. Фактично Штаб здійснював підготовку до швидкого відтворення боєздатної української армії в разі вибуху війни проти СРСР. Він поділявся на три секції. Перша з них діяла під прикриттям Військово-історичного бюро польського Головного штабу й займалася підготовкою до «активації» Армії УНР. Друга секція підпорядковувалася польській військовій розвідці – Відділу II Головного штабу. Вона провадила розвідку на території УСРР та боролася проти проникнення до еміграційного середовища агентів радянських спецслужб. Нарешті, третя секція відповідала за ведення пропаганди УНР-івського спрямування серед населення радянської України та емігрантів.

Коли точно В. Недайкаша почав працювати у другій секції Штабу Міністра військових справ УНР, невідомо. Можливо, його залучив до роботи перший начальник секції полковник М. Чеботарів. У такому випадку він тривалий час не мав самостійних завдань, оскільки під виглядом збереження таємниці й дотримання конспірації М. Чеботарів використовував своїх людей лише в якості писарів чи кур'єрів [16, 1]. Ситуація змінилася лише після того, як у січні 1928 р. начальником секції став генерал В. Змієнко. Очевидно, саме тоді сотник В. Недайкаша дістав призначення на відповідальну посаду начальника реферату «Наступ», який мав здійснювати розвідувальну діяльність на території радянської України.

Перед рефератом були поставлені такі завдання: а) інформувати Уряд УНР про становище в Україні з погляду політичного, економічного та військового; б) створити в народі українським настрої антибільшовицькі; в) відповідно підготувати населення, створивши ґрунт, сприятливий для опанування через Уряд УНР ситуацією в Україні у випадку революції. Для реалізації цих завдань на першому етапі було заплановано створити на території УСРР широко розгалужену мережу розвідувальних комірок, а також знайти й підготувати інформаторів. Найбільше цікавили українських розвідників настрої серед різних прошарків населення радянської України (селян, робітників, студентської молоді, інтелігенції, військовиків, партійно-урядової

бюрократії), відомості про економічний стан країни, ситуацію в освітній галузі, в армії. Також збирали інформацію про окремих осіб – партійних та державних керівників, працівників органів державної безпеки, командирів Червоної армії [16, 1].

У своїй роботі працівники реферату «Наступ» на чолі із сотником В. Недайкашею зустрілися зі значними труднощами. З одного боку, їм довелося починати все практично з нуля, без належних матеріальних засобів, без жодної інформації, жодних надійних контактів на території радянської України. З другого – вони зіткнулися з інтенсивною контрдіяльністю органів ДПУ. Попри це їм упродовж першого року роботи вдалося «майже повною мірою ознайомитися з настроями селянства та із загальною ситуацією села з боку економічного та політичного, а також у багатьох округах дати відомості селянству про Уряд УНР та його діяльність. Удалось висвітлити сучасний стан вищого шкільництва з боку політичного та системи праці... Ознайомлено із системою праці та організацією ДПУ. Висвітлена загальна господарська ситуація в Україні. Усталена дислокація червоних військ в Україні» [16, 3]. Робота реферату «Наступ» здійснювалася в кількох напрямках: інформаційному, пропагандистському та диверсійному.

Розвідувальна робота на території радянської України проводилась здебільшого через так звані прикордонні пункти, які розміщувалися в Рівному, Острозі та селі Могиляни. Кожний пункт здійснював пошук, підготовку та перекидання на радянський бік розвідників, за допомогою яких підтримувався контакт із нелегальними розвідувальними осередками або окремими інформаторами на території УСРР. Осередками вважалися будь-які населені пункти, у яких висланий зв'язківець мав притулок, найчастіше у своїх родичів. Він контактував з 2–5 особами, котрі передавали йому всю необхідну інформацію. Після повернення із завдання розвідник усі одержані відомості передавав керівнику прикордонного пункту, котрий мав їх ретельно вивчити, порівняти з попередніми матеріалами, занотувати зміни і зі своїми критичними зауваженнями відправляти далі до начальника реферату «Наступ». Спочатку було знайдено трьох постійних та одного періодичного інформаторів, створено два розвідувальні пункти з розгалуженнями в Одесі, Вінниці, Прилуках, Києві, Шепетівці та Умані [16, 4]. При цьому з плином часу інформаційно-розвідувальна мережа поступово розширялася. Однак у 1929–1930 рр. унаслідок масових арештів, пов'язаних з процесом «Спілки Визволення України», кількість інформаторів різко зменшилась, оскільки їх було заарештовано в Умані, Києві, Дніпропетровську, Зінов'ївську (нині Кіровоград) та Шепетівці. На свободі залишилися лише окремі люди в Києві, Харкові, на Херсонщині та на Поділлі, зв'язок з якими підтримувався нерегулярно [15, 90]. За таких умов було вирішено відмовитися від масового проникнення вглиб території УСРР, зосередивши натомість основну увагу на вивченні прикордонних районів від Коростеня до Старокостянтинова. Станом на 1 вересня 1932 р. тут діяли 34 розвідувальних пункти. Крім того, ще два пункти розміщувалися у Житомирі, два – у Києві та один – на Донбасі [14, 2].

Окрім розвідувальної інформації, посланці В. Недайкаші доставляли з протилежного боку кордону періодичну пресу, що виходила в УСРР, зразки різноманітної продукції радянського виробництва, які використовувалися

здебільшого з пропагандистською метою. Так, під час Голодомору 1932–1933 рр. українські розвідники переправили до Польщі зразки радянського низькоякісного хліба. Потім їх переправили до Франції [14, 14], де вони експонувалися на виставці в Парижі, що була організована Українською головною еміграційною радою. Доправлений з України хліб наочно спростовував твердження радянської пропаганди про ситне життя та наявність існування голоду чи навіть найменших проблем із продовольством в УСРР!

У перші роки своєї діяльності реферат «Наступ» під проводом сотника В. Недайкаші займався також пропагандистською роботою, розповсюджуючи серед населення УСРР різноманітні відозви, листівки, брошури та журнали, видані еміграційним центром УНР. Так, упродовж 1928–1930 рр. до радянської України було переправлено майже 80 тис. екземплярів різних прокламацій, 4 тис. універсалів, 11,5 тис. наліпок, 1000 примірників журналів «Тризуб» і «Табір». Література поширювалася переважно серед студентів, викладачів, учителів та селян у Першотравневому, Одеському, Дніпропетровському, Уманському, Зінов'ївському, Київському та Прилуцькому округах [15, 90; 16, 3]. Також були поодинокі випадки, коли відозви розкидали на вулицях. Однак з часом кількість переправленої пропагандистської продукції стала зменшуватись, а наприкінці 1930 р. припинилася взагалі. Основною причиною стала небезпека «викриття наших людей по слідах розповсюдження літератури» [15, 90].

Диверсійна діяльність у роботі реферату «Наступ» мала так би мовити «тестовий» характер. За весь час його функціонування було здійснено лише два диверсійні випадки на радянську територію, причому обидва – у 1930 р. Перший раз для цього був сформований загін чисельністю 6 осіб. Упродовж 14-денного рейду він зайшов за містечко Пулини (нині Червоноармійськ Житомирської області), де мав сутичку з місцевими комсомольцями та невеликим підрозділом ДПУ. Повернувшись, диверсанти принесли цінні відомості про стан населення в УСРР, а також здобули необхідний практичний досвід. Другий загін, чисельністю 5 осіб, зробив короткий випад і підпалив колгоспні скирти у прикордонному селі Піддубці Славутського району (нині Хмельницької області) [15, 90–91].

Активна діяльність В. Недайкаші у прикордонній смузі привернула увагу польської поліції, яка запідозрила його у шпигунській діяльності та належності до нелегальної Української військової організації (УВО). Наприкінці 1927 р. Сарненський повітовий староста видав розпорядження: у примусовому порядку виселити його до Радянського Союзу (звідки він нещодавно нелегально прибув), оскільки були вагомі підстави вважати його перебування на території Речі Посполитої незаконним. Однак у січні 1928 р. В. Недайкаша пред'явив поліції свій паспорт, виданий йому Комісаріатом у Варшаві. У цій ситуації виконання рішення про виселення було відкладене, а документ конфіскований для перевірки його автентичності. У серпні 1928 р. у поле зору поліції Костопільського повіту Волинського воєводства потрапив А. Олійник, шкільний учитель із с. Злотолин Стидинської гміни (нині Костопільського району Вінницької області). За відомостями конфідентів він регулярно отримував друкований орган УВО, заборонений у Польщі журнал «Сурма». Відпрацьовуючи його контакти, польські

слідчі вийшли спочатку на українського політичного емігранта, мешканця міста Сарни Т. Молодованенка, а потім на В. Недайкашу, за якими був установлений негласний нагляд. Урешті було виявлено, що В. Недайкаша постійно мешкає у с. Кричильськ Степанської гміни Костопільського повіту (нині Сарненського району Рівненської області); також був складений такий його словесний портрет: «зріст середній, добре збудованої статури, шатен, вуса стрижені, на вигляд 30–33 років». У жовтні 1928 р. поліція затримала мешканця с. Сновидовичі К. Бобра, у якого під час обшуку була знайдена вогнепальна зброя та валюта. Під час допиту він повідомив, що неодноразово переходив кордон із СРСР, виконуючи спеціальні завдання польської військової розвідки. Не отримавши жодних доказів, поліція почала розслідування. З'явилися нові фігуранти, зокрема, було виявлено, що К. Бобр підтримував тісний зв'язок із П. Дорошенком, а через нього з тим-таки В. Недайкашею. Лише після того як поліція декілька разів виходила на слід керівника реферату «Наступ», у справу втрутилася польська військова розвідка. До Міністерства внутрішніх справ була направлена депеша, в якій повідомлялося, що В. Недайкаша «надалі працює у порозумінні з нами, і тому будь-які спостереження та нагляд за ним з боку органів адміністративної влади є непотрібними» [12]. Водночас йому було повернуто конфіскований раніше паспорт.

Однак попри заступництво військової розвідки, польська поліція й надалі уважно стежила за діяльністю В. Недайкаші, не відмовившись від своїх закидів на його адресу. Так, в особливо таємному інформаційному комюніке відділу національностей Міністерства внутрішніх справ №1 від 28 листопада 1931 р. стосовно В. Недайкаші вказується, що «існують підозри, що є він агентом ДПУ. Інформатор повідомляє про його минуле такі подробиці. Недайкаша був сотником в армії Петлюри, з частиною якої його було інтерновано в Костопільському повіті на Волині, звідки у 1926 р. разом зі ще одним українським офіцером нелегально перейшов на територію СРСР, аби нібито повернутися до рідного села Глососи в Єлисаветградському повіті Херсонської губернії. Під час цієї подорожі вони, ймовірно, заблукали, внаслідок чого їх схопив більшовицький відділ, який відправив їх до арешту. Тут через місяць їм було пред'явлено докази їхньої служби в армії УНР і навіть фотографії з часів служби, після чого їм було заявлено, що їх не розстріляють, але й на Україні залишити не можуть. Тому їх повернули на польський кордон, який Недайкаша нелегально перейшов в околицях Сарн, де оселився. Через певний час змушений був із Сарн виїхати, оскільки місцева влада хотіла його виселити до СРСР. На початку 1928 р. Недайкаша з'являється у Варшаві, де дістав роботу у генерала Змієнка. У нього він швидко здобув довіру з огляду на доставку дуже цінної інформації з Великої України, яка буцімто надходила від своїх людей із Глосос, а насправді від агентів ДПУ. У результаті Недайкаша отримав роботу в 2-му відділі штабу УНР. Таке незвично лагідне поводження більшовиків із Недайкашею, а також наявність у нього загалом доброї зрештою інформації із СРСР викликають цілком зрозумілі підозри, що Недайкаша працює на користь советів, адже про його пригоди на Україні ані штаб української армії, ані уряд УНР жодної інформації не має¹. Він сам ні перед ким своїми пригодами з СРСР не ділився» [13, 181].

¹ Відомо лише, що під час свого перебування на радянській Україні сотник В. Недайкаша контактував з радянськими високопосадовцями, зокрема бачився з секретарем ЦК КП(б)У П.Любченком [3, 29].

Очевидно, підозри у шпигунстві врешті подіяли, і у липні 1933 р. В. Недайкаша був усунутий із посади начальника реферату «Наступ» (замість нього був призначений сотник В. Шевченко, який одночасно керував аналітичним рефератом 2-ї секції). Формальною підставою став його виїзд за кордон, до Франції, для пошуку людей, котрі могли в майбутньому стати резидентами розвідки. Однак справжньою причиною усунення, на нашу думку, стали серйозні недоліки в роботі прикордонних пунктів. Улітку 1932 р. прикордонні пункти, очевидно за вказівкою В. Недайкаші, завербували й перекинули на інший бік кордону занадто велику кількість людей, яка перевищувала фінансові можливості секції. Крім того, у гонитві за кількістю страждала якість цих посланців як із професійного, так і з морально-ідеологічного погляду. Унаслідок цього прикордонні пункти та секція потрапили в борги. Занадто велике перевантаження пунктів пересилкою людей призвело до того, що вони не встигали належним чином обробляти інформацію, що надходила до них із-за кордону. Матеріали до керівництва секції стали доправляти із запізненням, без будь-якої систематизації та аналізу. Виявилося, що навіть самі керівники пунктів не орієнтувалися в тих процесах, що відбувалися в радянській Україні в 1932–1933 рр. [14, 12]. Зрозуміло, що В. Недайкаша, як керівник реферату «Наступ», мав за це відповідати.

Є ще одна, щоправда, документально не підтверджена версія усунення В. Недайкаші з посади. Отаман подільських повстанців Я. Гальчевський («Орел») на сторінках свого щоденника відкрито називає його «більшовицьким агентом у Варшаві», виїзд з Польщі кваліфікує як «втечу» [1, 123]. Підкреслимо, що це лише версія, яка цілком імовірно стала наслідком особистих образ, чвар та інтриг, на жаль, доволі поширених у будь-якому емігрантському середовищі.

У Франції В. Недайкаша поселився на фермі в місцевості Ла-Постоль у департаменті Йонна, що за 100 км на південний схід від Парижа. У новій країні він долучився до роботи місцевих українських організацій – Союзу бувших вояків Армії УНР та Українського народного союзу. Так, відомо, що влітку 1939 р. на його фермі був організований пластовий наметовий табір [4, 65]. З початком Другої світової війни він разом з іншими представниками української політичної еміграції активно протестував проти примусового приєднання українців до польської армії, що створювалася у Франції після поразки Речі Посполитої у вересневій кампанії. Як зазначає у своїй книзі «Під чужими прапорами» М. Небелюк, сотник В. Недайкаша разом зі своїми колишніми побратимами з Армії УНР у 1939–1940 рр. боровся з фашистами: «Українська еміграція... вислала на поле бою п'ятитисячну масу українських добровольців, що зі зброєю в руках, з піснею на устах пішли бадьоро в бій... і в нерівній боротьбі клали свої буйні голови за Францію й за Україну рівночасно, відновлюючи ось так забуту вже традицію Григорія Орлика і його січовиків» [4, 67].

Сотник В. Недайкаша пережив Другу світову війну й помер у Франції у другій половині 60-х рр. ХХ ст. (точна дата, на жаль, невідома). Він не залишив після себе спогадів, щоб, як зазначає М. Лівіцький, «непошкодити декому, що ще міг жити в Україні» [3, 29].

Таким чином, усе своє життя В. Недайкаша присвятив боротьбі за визволення України, за створення незалежної Української держави. Він не прагнув стати військовим, він збирався бути вчителем. Однак доля розпорядилася інакше. Не маючи спеціальної освіти, військовий фах йому доводилося набувати на полі бою. Із цим завданням він упорався блискуче. Безперечно, далось взнаки його козацьке походження. Природжені талант і вміння найкраще виявилися в розвідувальній та повстансько-партизанській роботі. У важких умовах, з мінімальним фінансуванням, фактично на голому ентузіазмі наприкінці 20-х рр. – на початку 30-х рр. ХХ ст. йому вдалося налагодити досить ефективну діяльність української розвідки, яка успішно вела складну й небезпечну боротьбу із сильним противником – радянськими органами державної безпеки. У його біографії, як і в біографії кожного розвідника, мають місце деякі важливі моменти (наприклад, обставини та причини звільнення з посади керівника реферату «Наступ»), які потребують подальших наукових пошуків.

Джерела та література:

1. Гальчевський Я. З воєнного нотатника / Я. Гальчевський. – К., 2006.
2. Дяченко П. Чорні Запорожці. Спомини командира 1-го кінного полку Чорних Запорожців Армії Української Народної Республіки / П. Дяченко. – К., 2010.
3. Лівіцький М.А. Державний Центр УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками / М.А. Лівіцький. – Мюнхен; Філадельфія, 1984.
4. Небелюк Я. Під чужими прапорами / Я. Небелюк. – Париж; Ліон, 1951.
5. Сідак В.С. Спецслужба держави без території: люди, події, факти / В.С. Сідак, Т.В. Вронська. – К., 2003.
6. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921) / Я. Тинченко. – К., 2007.
7. ЦДАВОУ. – Ф. 2254. – Оп. 1. – Спр. 4.
8. ЦДАВОУ. – Ф. 3172. – Оп. 1. – Спр. 44.
9. ЦДАВОУ. – Ф. 3217. – Оп. 1. – Спр. 256.
10. ЦДАВОУ. – Ф. 3219. – Оп. 1. – Спр. 22.
11. ЦДАВОУ. – Ф. 3795. – Оп. 1. – Спр. 1606.
12. САВ, sygn. arch. I.303.4.2702.
13. САВ, sygn. arch. I.303.4.5508.
14. САВ, sygn. arch. I.303.4.5560.
15. САВ, sygn. arch. I.380.2.26.
16. САВ, sygn. arch. I.380.2.339.
17. САВ, sygn. arch. I.380.2.86.
18. Hunczak T. Ukraine and Poland in documents, 1918–1922 / T. Hunczak. – Part II. – New York; Paris; Sydney; Toronto, 1983.

ОН СТОЯЛ ВО ГЛАВЕ ВОЕННОЙ РАЗВЕДКИ УНР В МЕЖВОЕННЫЙ ПЕРИОД: ЖИЗНЬ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СОТНИКА ВАСИЛИЯ НЕДАЙКАШИ

Исследуются основные вехи жизни, военной и политической деятельности сотника Васи́лия Недайкаши – активного участника освободительной борьбы, повстанца, партизана, разведчика.

Ключевые слова: Действенная армия УНР, военная эмиграция, сотник, Отдел II Главного штаба Армии УНР, реферат «Наступление».

© **Andrey RUKKAS**

HE STOOD ON BROW OF MILITARY SECRET SERVICE OF UNR IN AN INTERMILITARY PERIOD: LIFE AND ACTIVITY OF SOTNIKA VASYL NEDAYKASHI

The basic landmarks of life, military and political activity of sotnika Vasyl Nedaykashi, are probed – active participant of liberation fight, insurgent, partisan, secret service agent.

Keywords: An effective army of UNR, military emigration, sotnik, Department of the Main staff of Army UNR, abstract, is «Offensive».